

الرحمن الرحيم

﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ
مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ
وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زُبُورًا﴾

نساء، ١٦٣

سرشناسه:	علوی‌مهر، حسین، ۱۳۴۲
عنوان و نام پدیدآور:	مسئله وحی و پاسخ به شبهات آن/ حسین علوی‌مهر.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری:	۳۵۲ص.
فروست:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ؛ ۱۶۸.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۶۷۲-۳
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۴ (فیا).
موضوع:	وحی و الهام
رده بندی کنگره:	۱۳۹۲ م۵/ع۸/۳/۲۲۰ BP
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۴۳
شماره کتابشناسی ملی:	۳۰۸۰۲۸۱

اهداء

این مجموعه را به محمد مصطفی ﷺ
صاحب اصلی و گیرنده وحی تقدیم می‌کنم.

مسئله وحى و پاسخ به شبهات آن

حسین علوی مهر

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

مسئله وحی و پاسخ به شبهات آن

مؤلف: حسین علوی مهر

چاپ دوم: ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: زلال کوثر ● قیمت: ۱۶۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵۱-۷۸۳۹۳۰۵-۹
- قم، بلوار محمدامین، سهراب سالاریه. تلفن: ۰۲۵۱-۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵۱-۲۱۳۳۱۴۶
- قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸. تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۰۲

pub.miu.ac.ir miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نوین، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آنها، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت نیروهای متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که تمام دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند، و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی و تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید.

بالندگی مراکز آموزشی، در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. هم‌چنین بازنگری متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها موجب حفظ نشاط علمی مراکز آموزشی است.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

«جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب آموزشی را سرلوحه تلاش‌های خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این تلاش است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» با تقدیر و تشکر از مؤلف محترم و تمام عزیزانی که در تولید این اثر، همکاری و همفکری کرده‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌متها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را، به ذات خود، شرافت‌مند و فخیم دانسته و از باب تا محراب کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولو العلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندانه بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی و یا کوتاه فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و

سربلندی مادی و معنوی باشند اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر رحمته‌الله، در صحنه حاضر شده و بر خطورت و فوریت حرکت فراگیر و بی‌وقفه همه توان‌مندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا در این خصوص، تأکید ورزیده و پیشرفت این مهم را راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم العالمية، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت علیهم‌السلام جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیز که مهمترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه

دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک درسی به ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب حجت‌الاسلام والمسلمین حسین علوی‌مهر و برای دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث تهیه و تدوین شده‌است، درچارچوب همین اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تدوین و برای استفاده خوانندگان محترم تقدیم شده‌است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مترجم محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، بویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نمایم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نمایم.

فهرست

۱۹ مقدمه
فصل اول	
۲۳ کلیات و مفاهیم
۲۳ کلیات
۲۹ مفهوم‌شناسی
۲۹ ۱. وحی در لغت
۳۴ ۲. وحی در اصطلاح
۳۸ واژگان مرتبط با وحی (ساختار معناشناسی وحی در قرآن)
۴۱ بررسی اقسام واژگان
۴۱ ۱. واژگان بیان‌کننده رابطه گفتاری وحی
۴۱ الف) قول
۴۲ ب) کلام
۴۵ ج) قصّ و قصص
۴۷ د) نبأ
۴۸ ه) ندا
۵۰ ۲. واژگان مبین بیرونی و غیر نفسانی بودن وحی
۵۰ الف) نزول
۵۱ ب) اتیان و ایتاء

- ج) مجیء ۵۲
- د) القاء و تلقی ۵۴
۳. واژگان دال بر نزول لفظی قرآن ۵۷
- الف) قرائت ۵۷
- ب) تلاوت ۵۷
- ج) ترتیل ۵۸

فصل دوم

- امکان و اقسام وحی ۶۳
- امکان وحی ۶۴
- منکران وحی رسالی ۶۴
۱. مشرکان و مخالفان پیامبران الهی ۶۴
۲. عقل‌گرایان ۶۵
۳. تجربه‌گرایان ۶۶
- نقد و بررسی دیدگاه‌ها ۶۷
۱. اثبات وجود روح ۶۷
۲. برهان فلسفی بر اثبات وجود روح ۶۹
- الف) برهان استمرار ۶۹
- ب) خودآگاهی انسان ۷۰
۳. شواهد علمی و تجربی ۷۱
- الف) خواب‌های راستین ۷۱
- ب) اسپیری‌تسم و ارتباط با ارواح ۷۳
- ج) خواب‌های مغناطیسی (هیپنوتیسم) ۷۴
۴. شواهد قرآنی ۷۶
- نقدی بر دیدگاه عقل‌گرایان ۷۷
- منشأ انکار وحی ۷۹
- اقسام وحی ۸۰
- کاربردهای مختلف وحی در قرآن ۸۱
۱. وحی به زمین ۸۱
۲. وحی به آسمان (القای تکوینی) ۸۲

۸۳	۳. وحی به زنبور عسل (الهام غریزی).....
۸۴	۴. وحی به فرشتگان.....
۸۴	۵. وحی به شیاطین یا القای وسوسه‌های شیطانی.....
۸۵	۶. وحی به مادر موسی (الهام قلبی).....
۸۶	۷. وحی به حواریون.....
۸۷	۸. وحی به ائمه (وحی تأییدی یا تسدید).....
۸۷	۹. وحی به معنای اشاره.....
۸۸	۱۰. وحی رسالی.....
۹۱	اقسام وحی رسالی.....
۹۱	۱. سخن گفتن مستقیم با خدا.....
۹۳	۲. سخن گفتن خدا با پیامبر از پس پرده.....
۹۴	۳. ارسال فرشته.....
۹۶	وحی گفتاری و وحی افعالی.....
۹۶	۱. وحی گفتاری (زبانی).....
۹۷	۲. وحی افعالی.....

فصل سوم

۱۰۱	حقیقت و ویژگی‌های وحی.....
۱۰۱	اسرارآمیز بودن.....
۱۰۲	رابطه دوسویه (گفت‌وگو و ارتباط ماورای مادی بین دو ذات متفاوت).....
۱۰۲	وحی، علم حضوری و صیانت از خطا.....
۱۰۳	وحی و تعلیم و تعلم.....
۱۰۴	وحی و دریافت قلبی.....
۱۰۵	خارج از اختیار بودن.....
۱۰۶	ساختار خاص وحی رسالی.....
۱۰۷	بررسی پیک وحی در ساختار وحی.....
۱۰۸	وحی و جنسیت.....
۱۰۹	محتوای مختلف وحی.....
۱۱۲	متنوع بودن.....
۱۱۳	وحی، برترین منبع معرفت.....

۱۱۳	منابع معرفت
۱۱۳	۱. حواس و تجربه
۱۱۳	۲. عقل و خرد
۱۱۴	۳. تاریخ
۱۱۴	۴. فطرت (وجدان و شعور باطن)
۱۱۵	۵. کشف و شهود
۱۱۵	۶. وحی

فصل چهارم

۱۱۹	رابطه وحی با رؤیا
۱۱۹	جایگاه رؤیا در زندگی انسان
۱۲۲	رؤیای صادق، نخستین نشانه نبوت
۱۲۳	رؤیا و پیامبر اسلام ﷺ
۱۲۹	شباهت‌های رؤیای صادق با وحی
۱۲۹	تفاوت‌های رؤیای صادق با وحی

فصل پنجم

۱۳۳	وحی و تجربه دینی
۱۳۳	مفهوم‌شناسی
۱۳۵	زمینه‌ها
۱۳۶	دیدگاه‌ها
۱۳۶	۱. احساس‌گرایانه
۱۳۷	۲. ادراک و تجربه حسی
۱۳۸	۳. تجربه دینی امر فرا حسی
۱۳۹	۴. عرفان‌گرایی
۱۴۳	قرآن و تجربه دینی
۱۴۳	۱. نبوت، انتخاب و موهبت الهی
۱۴۵	۲. دخالت نداشتن پیامبر در متن قرآن
۱۴۷	تجربه عرفانی یا دینی (و تفاوت آن با وحی)

فصل ششم

۱۵۳	وحی در ادیان (یهود و مسیحیت)
۱۵۴	وحی در اندیشه یهود

۱. واژه‌شناسی وحی.....	۱۵۶
۲. اقسام وحی و کلام الهی.....	۱۵۶
۳. روح خداوند.....	۱۵۸
۴. روح القدس.....	۱۵۸
۵. فرشته وحی.....	۱۵۹
۶. شرایط و حدود وحی و نبوت.....	۱۶۰
۷. نبوت زن.....	۱۶۱
حقیقت وحی از دیدگاه مسیحیت.....	۱۶۳
۱. کاتولیک (وحی و پیام).....	۱۶۳
۲. پروتستان (وحی و فعل).....	۱۶۴
عهد جدید یا کتاب‌های رسمی مسیحیت و وحی.....	۱۶۶
۱. انجیل‌های چهارگانه.....	۱۶۸
۲. وحیانی بودن عهد جدید.....	۱۶۹

فصل هفتم

خطاناپذیری وحی.....	۱۷۵
سلامت وحی.....	۱۷۶
دلایل سلامت و خطاناپذیری وحی.....	۱۷۷
۱. دلایل عقلی.....	۱۷۷
الف) وحی و علم حضوری.....	۱۷۷
ب) قاعده لطف.....	۱۷۷
۲. دلایل نقلی.....	۱۷۹
الف) آیات قرآن.....	۱۷۹
ب) روایات.....	۱۸۱
۳. دیدگاه‌های دانشمندان اسلامی.....	۱۸۲
شبهات سلامت وحی.....	۱۸۴
۱. داستان ورقه بن نوفل.....	۱۸۴
۲. افسانه غرائق (آیات شیطانی).....	۱۹۱

فصل هشتم

- ۲۰۹..... الهی بودن متن وحی و بررسی شبهات مصادر وحی.....
- ۲۱۱..... الهی بودن متن قرآن.....
- ۲۱۶..... یگانگی مصدر وحی.....
- ۲۱۶..... ۱. دلایل.....
- ۲۱۶..... الف) معجزه بودن قرآن و تحدی.....
- ۲۱۸..... ب) امی بودن پیامبر ﷺ.....
- ۲۲۱..... ج) تفاوت سخنان پیامبر و قرآن.....
- ۲۲۲..... ۲. شواهد و قرینه‌ها.....
- ۲۲۲..... الف) شواهد و مدعیات کلی.....
- ۲۲۲..... یکم) دخالت نداشتن پیامبر در متن قرآن.....
- ۲۲۷..... دوم) تویخ‌ها و سرزنش‌ها.....
- ۲۲۷..... سوم) پیامبر مفسر قرآن، نه مصدر قرآن.....
- ۲۲۸..... چهارم) اعتراف سخن‌سرایان عرب.....
- ۲۲۹..... پنجم) سیره شخصی پیامبر ﷺ و قرآن.....
- ۲۳۰..... ششم) تأخیر وحی.....
- ۲۳۱..... هفتم) واژه قل.....
- ۲۳۲..... ب) شواهد الهی بودن الفاظ قرآن.....
- ۲۳۲..... یکم) اعجاز در فصاحت و بلاغت.....
- ۲۳۲..... دوم) عربی بودن.....
- ۲۳۴..... سوم) قرائت.....
- ۲۳۵..... چهارم) تلاوت.....
- ۲۳۶..... پنجم) ترتیل.....
- ۲۳۷..... ششم) کلام الهی.....
- ۲۳۸..... هفتم) کتاب.....
- ۲۳۹..... بررسی مصادر ادعایی وحی.....
- ۲۴۰..... ۱. اجمالی از شبهات عصر رسالت.....
- ۲۴۲..... ۲. شبهات خاورشناسان.....
- ۲۴۲..... الف) منشأ قرآن؛ یهود، نصارا و دیگر ادیان.....

- ۲۵۲..... (ب) محمد، مصدر قرآن.....
۲۶۱..... (ج) نبوغ اجتماعی.....
۲۶۳..... (د) وحی، رهاورد صرع و جنون پیامبر.....

فصل نهم

- ۲۷۳..... فترت وحی.....
۲۷۳..... فترت سه ساله در آغاز بعثت.....
۲۷۵..... روایات فترت.....
۲۸۱..... ۱. روایاتی که مدت نزول قرآن را در مکه هشت سال می‌داند.....
۲۸۱..... ۲. روایاتی که مدت نزول قرآن را در مکه سیزده سال می‌دانند.....
۲۸۳..... بررسی مدلول روایات.....
۲۸۵..... فترت‌های دیگر وحی.....
۲۸۵..... ۱. پیش از سوره ضحی.....
۲۸۸..... ۲. پیش از سوره کهف.....
۲۹۱..... ۳. سوره مدثر.....
۲۹۳..... ۴. در میان سوره مریم.....
۲۹۴..... امکان انقطاع وحی.....

فصل دهم

- ۳۰۳..... وحدت یا تکرار وحی برای هر آیه و سوره و «رابطه آن با نزول قرآن بر هفت حرف».....
۳۰۳..... انواع نزول.....
۳۱۲..... تکرار یا یکبارگی نزول وحی‌های قرآنی (آیات و سوره‌ها).....
۳۱۲..... ۱. سوره فاتحه.....
۳۱۳..... ۲. آیه ۱۱۳ سوره توبه.....
۳۱۶..... ۳. نزول قرآن بر یک یا هفت حرف.....
۳۱۶..... احادیث «سبعه احرف» و جایگاه آن.....
۳۲۳..... ۱. تناقض روایات اهل سنت با شیعه.....
۳۲۴..... ۲. تناقض محتوایی در احادیث سبعة احرف.....
۳۲۵..... ۳. نبود دیدگاه واحد در میان اهل سنت در مفاد روایات.....
۳۳۰..... رابطه قرائات و سبعه احرف.....
۳۴۳..... فهرست منابع.....

مقدمه

«وحی» از گزاره‌های مهمی است که علم کلام، علوم قرآنی و فلسفه دین، آن‌را بررسی کرده‌اند بسیاری از ادیان از جمله هندو، بودا، یهود، مسیحیت و اسلام اصل وحی را پذیرفته‌اند؛ اگرچه در چگونگی و تعریف آن با هم اختلاف دارند.

وحی با نبوت پیوند ناگسستنی دارد و از پایه‌های دین شمرده می‌شود و راه ارتباط خداوند متعال با پیامبران است. قرآن کریم به مسئله وحی پرداخته و جزئیات، ویژگی‌ها، اقسام و ساختار آن‌را روشن نموده است. اهمیت وحی در آموزه‌های دینی تا اندازه‌ای است که تضعیف آن به تضعیف اساس دین می‌انجامد؛ از این‌رو مخالفان دین بر مسئله وحی ایرادهایی گرفته‌اند.

در دوران معاصر، مکاتب، گروه‌ها و ایسم‌های مختلف از جمله ماتریالیست‌ها، لائیک‌ها و سکولارها، به‌ویژه مستشرقان شبهاتی مطرح نموده و به انکار وحی رسیده‌اند.

وظیفه هر عالم دینی است که شبهات را پاسخ دهد و از دین دفاع کند. امروزه بیشترین شبهات متوجه وحی قرآنی است. این شبهات جدید نیست و در

زمان رسول خدا ﷺ نیز مطرح شده است. قرآن کریم با طرح این اشکالات و انکارها، آنها را پاسخ داده است. جایگاه وحی به‌ویژه وحی قرآنی در آیات، دقیق، باعظمت و مقدس توصیف شده است.

قرآن کریم معجزه جاوید است و از جانب خداوند در فرایند خاصی بر پیامبر خاتم ﷺ نازل شده و دیگران را دعوت می‌کند که اگر در الهی بودن آن تردید دارید، مانند آن حتی به مقدار یک سوره کوچک بیاورید؛ البته تاکنون کسی مانند آن نیاورده است.

این مجموعه به این سؤال پاسخ می‌دهد که «وحی رسالی و وحی قرآنی و شبهات آن چگونه قابل بررسی است». این مجموعه با اهداف تبیین حقیقت وحی، خطاناپذیری آن، و حیانی بودن قرآن کریم و پاسخ به شبهات درباره وحی نگاشته شده است.

این اثر ده فصل دارد که فصل اول به کلیات و مفاهیم و ساختار معناشناسی وحی در قرآن و فصل دوم به امکان و اقسام وحی می‌پردازد. در فصل سوم حقیقت و ویژگی‌های وحی، در فصل چهارم رابطه وحی و رؤیا و در فصل پنجم وحی و تجربه دینی و در فصل ششم وحی در ادیان یهود و مسیحیت، مطرح شده است. فصل هفتم به خطاناپذیری و سلامت وحی و فصل هشتم به الهی بودن متن وحی و بررسی مصادر ادعایی برای قرآن پرداخته شده است. در فصل نهم بحث‌های مربوط به فترت وحی و در فصل دهم به تکرار یا واحد بودن وحی در مواردی از آیات یا سوره‌ها پرداخته می‌شود.

در آخر بر خود لازم می‌دانم که از همه کسانی که در فرایند تدوین این کتاب همکاری داشته‌اند از جمله جناب حجة الاسلام و المسلمین رضائزاد،

جناب حجة الاسلام و المسلمین دکتر رضایی (مدیر محترم مدرسه عالی قرآن و حدیث) و نیز از ارزیابان محترم جناب حجة الاسلام و المسلمین رستم‌نژاد و دکتر قیومی و از دیگر کسانی که پی‌گیر مراحل چاپ و نشر آن بوده‌اند سپاس‌گزاری کنم.

و آخر دعوانا الحمد لله رب العالمین
حسین علوی مهر